ŞAHİN FƏRZƏLİYEV

Tarix elmləri doktoru, professor,

Azərbaycan Yazarlar Birliyinin üzvü,

«Məcməüş-şüəra» ədəbi məclisinin sədri

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

TARİXİMİZ AÇIQLANMAMIŞ MÖVZULARIN İZİ İLƏ

Azərbaycan. Uzun əsrlər boyu keşməkeşli hadisələr burulğanına sinə gərib yaşayan və müxtəlif dövrlərdə Manna, Midiya, Atropatena, Albaniya, habelə ərazilərində hökmranlıq etmiş böyük-kiçik dövlətlərin adları ilə tanınan tarixi bir məkan. Əlbəttə, bu məkanın tarixi onlarla tədqiqatçı tərəfindən illərlə araşdırılmış, araşdırılır və hələ çox araşdırılacaqdır, ona görə ki, professor Süleyman Əliyərli demişkən «tariximizin açılmamış mövzuları» çoxdur və söz yox ki, onlar illər ötdükcə tədqiq olunacaqdır, çünki «Azərbaycan türklərinin bir xalq kimi tarix səhnəsinə çıxması elmdə böyük maraq doğuran mövzulardan biridir».

Beləliklə, tariximiz. Özü də açıqlanmamış mövzuları ilə. Bu tariximizin açıqlanmamış mövzuları üzərində özünəxas tədqiqat işi apararaq yeni bir kitab yazan tarix elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, Türk Tarix Qurumunun fəxri üzvü Süleyman Əliyərli. Ensiklopedik bilikli, analitik düşüncəli, «tarix elminin fundamental istiqamətlərinin müəyyənləşdiricisi» (ifadə prof. Elmira Muradəliyevanınadır) Süleyman Əliyərli. Azərbaycanlıların etnogenezisi, kimliklər, söykəkləri, icmaları, antropoloji və leksikoloji xüsusiyyətləri, Azərbaycanda türk toplumunun yayılıb güclənməsi, orada islamın ilkin yayılma çağı, «Kitabi-Dədəm Qorqud» epik abidəsi, Azərbaycan türklərinin özünü dərk etmə və özünü Oğuz bilmə anlayışının etnosiyasi və etno-mədəni çalarları, Azərbaycan türk toplumunun əski dili, müxtəlif hərəkətlər tarixi və milli hərəkətlərimizin ilkin dövrləri, Azərbaycan Cümhuriyyətinin dövlət dili, Azərbaycanda dövlət baxımsızlığı ideyası, ölkəmizdə bidətçilik hərəkətinə dair araşdırma, orta əsrlər Azərbaycanında (xüsusən XV - XVI əsrlərdə) ideoloji cərəyanlar tarixi, Azərbaycanın tarixi dövlət sərhədləri, həmçinin Böyük İpək Yolu və Xəzər-Avropa ticarətinə retrospektiv baxış və s. məsələlərdənolduqca geniş mütləlinin təsiri və özünün şəxsi elmi araşdırıcılıq qabiliyyəti sayəsində yeni söz deyən Süleyman Əliyərli.

Mən bu nəhəng tarixçi alimlə əlli illik tanışlığımdan iftixarduymuş və onun haqqında həmişə böyük məmnunluqla danışmışam. Tarixçi olmaq və cərəyan edən mürəkkəb tarixi prosesləri obyektiv araşdırmaq olduqca şərəfli, məsuliyyətli və çətin məsələdir. Tarixi faktlara söykənmək hər bir tarixçi üçün, əlbəttə, meyardır, özü də elə meyardır ki, bunsuz keçinmək mümkün deyildir. Tarixçi olmaq, fakt toplamaq və faktlar əsasında elmi söz demək, söz yox ki, tarixçi üçün tədqiqat prosesi zamanı əsas faktordur. Lakin ifrat fakt toplamağa şirniklənmək, elmi təhlilə dərinədən nüfuz etmək ən azı, tarixçinin seyrçilik xüsusiyyətini özündə ehtiva etdirmirmi? Professor Süleyman Əliyərli yazır: «Qənaətimcə tarixçi ifrat fakt toplamaq və ya «faktoloji əsarət» azarına tutulmamalıdır. İstərdim fikrim düzgün anlaşılmış olsun. Bəlgələnməmiş tarix yox, təbii. Ancaq ifrat fakt toplamaq mərkəzi tariximizin bir sıra problemlərini, özəlliklə faktoloji baxımdan nisbətən az bəlgələnməmiş olan mövzuların öyrənilməsinə mənfi təsir göstərməkdədir. Mən ilk növbədə mənəviyyat dünyamızın tarixini nəzərdə tuturam. Örnək olaraq XIY-XVI yüzilliklər tarixinə dönmək olar. Bu dövrün siyasi-iqtisadi tarixi üzrə «Qülleyi-Qaf» (ifadə

Xətəinin!) qədər yazılmış. Bu fakt axtarışı yenə davam etməkdədir. Amma bu dövrün xalq utopiyaları, bidətçilik təlim və hərəkatları, bir sözlə, dövrün ideoloji mühiti açıqlanmamış qalmaqdadır. Halbuki bu kitabın müvafiq bölümündən aydın olur ki, adı çəkilən xalq utopiyaları və bidətçi təlimlərin siyasi həyata (məsələn, qurtuluş hərəkatına və Səfəvi dövlətinin yaranmasına) böyük təsiri olmuşdur». Professor sözünə davam edir: «Ancaq burda da, bütün başqa mözularda olduğu kimi, mən öz fikrimi bir kimsəyə israrla və ya inadla qəbul etdirmək məramında deyiləm. Və mən elmi əsərlərimi yuxarı məqamlarda-yüksək görev sahiblərinin buyruqlarına tabe tutmaq və bununla da nəse qazanmaq istəyindən həmişə uzaq olmağa çalışmışam. Təəssüflər olsun, tarix boyunca (və indi də) ləyaqətini öz ehtiyacına, nə isə qazanmaq istəyinə qurban verən elm adamları az deyildir. Sonra isə istinasız olaraq bütün hallarda şərəfsizlik...» (Bax: Süleyman Əliyərli. Tariximiz açıqlanmamış mövzuları ilə. Bakı, 2012, səh.6).

Mən bu cümlələri oxuduqca şərəfini hər şeydən uca tutan son dərəcə ləyaqətli və mərdanə bir alimin əsərinə məqalə yazmağımdan qurur hissi keçirdim və onunla həmfikir olduğuma görə şərəfləndim.

Professor Süleyman Əliyərli olduqca məhsuldar tədqiqatçı olduğunu çoxdan sübuta yetirmişdir. Onun tərəfindən son 30 ildə araşdırılan tariximizin mürəkkəb problemləri, o cümlədən ədəbi-lingvistik və müxtəlif yönümlü elmi tədqiqat işləri, həmçinin, daxildə və xaricdə çap olunan məqalələri istinasız olaraq onun kimliyinə sorğu-sualsız dəlildir. Professorun apardığı araşdırmaların Azərbaycan tarixçiliyi üçün əvəzsiz elmi nəticələr verdiyini bildirən prof. Elmira Muradəliyeva belə açıqlayır:

1. «Azərbaycan xalqı öz etnik özülünə görə başlıca olaraq türk soykökündən yaranmışdır. Bu xalqın tarixinin ana qaynağı olan «Kitabi-Dədəm Qoqud» boylarında türk xalqları üçün səciyyəvi olan qurddan törəyiş əfsanəsi hiş olunmuşdur. Bu boylarda istər Qafqaz-iber mifolojisinin, istərsə də İran eposunun mövzu və personajları (Cəmşid, Fəridun, Simurq quşu və b.) heç bir iz buraxmamışdır.

2. Sonuncu minillik boyunca Şərq və Avropa qaynaqlarında azərbaycanlılar «türk xalqı», «türklər», onların milli dili isə «türk dili», «türkcə» adlandırılmışdır. Bu qaynaqlar arasında İspaniyanın Valyadolid şəhərində evlənib ailə quran azərbaycanlılar (1603) rəsmi kilsə evlənmə kitabında «milliyətçə türk» sifətiylə yazıya alınmışdır. 1728-ci ildə yazılmış Rusiya rəsmi sənədində Quzey Azərbaycanın 14 mahalında yaşayan əhalinin «türkcə» danışması bildirilir.

Türk tarixçiliyində S.Əliyərliyin dəyəri və xidməti Fuad Köprülü səviyyəsində qiymətləndirilir: «Türk mücadiləsinin iki böyük sərdarı var: biri prof.Ziya Bünyadov, o birisi prof.Suleyman Əliyərli... Türkiyədə Fuad Köprülü nə isə, Azərbaycanda da bu iki tarixçi» (Taha Akyol. Azərbaycan Sovyetlər və ötesi.İstanbul, 1990, s.121).

Alınan elmi nəticələr bir çox xarici ölkələrdə keçirilən beynəlxalq elmi konqres və konfransların müzakirəsinə verilmiş, bir çox əsərlər isə xarici ölkələrdə – ABŞ-da, İngiltərədə, Türkiyədə, Almaniyada, Fransada çap olunmuşdur» (Bax: Süleyman Əliyərli. Göst. Kitab, səh.556).

Kitabı varaq layıram. Prof.Süleyman Əliyərliyi «tarixçi dostum» adlandıran xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə onu XX əsrin 60-cı illərindən «vətəndaş bir alim, əsl türk oğlu» kimi tanımışdır. Xalq şairini bu «özübütöv, sözübütöv səmimi insana» bağlayan nə olmuşdur? Suala şairin özü belə cavab verir: «İlk növbədə mənim düşüncələrimlə üst-üstə düşən onun əqidəsi, amalı və eyni anamız olan vətənə və millətə sədaqəti, böyük və qərəzsiz sevgi. Mən əqidə və amala söykənməyən dostluğun əbədiliyinə inanmıram. Buna görə də, dost dediyim adamlarla dostluğum yalnız fikir və əqidə dostluğundan su içir».

B.Vahabzadə sözüünə davam edir: «Süleyman 60-70-ci illərdə dissident düşüncəli bir neçə ziyalımızdan biri idi. O zamanın, xüsusilə kommunist rejimi «milli» siyasətinin ağrı-larını bu ziyalılar (Xudu Məmmədov, Əbülfəz Elçibəy, Nurəddin Rza və b.) yalnız seyr etməmiş, içdən bir vətəndaş faciəsi kimi yaşamışlar. Bununla yanaşı bu rejimin obyektiv qlobal səbəblərdən mütləq ölüb tarixə qovuşacağını da məhz bu alimlər öncədən söyləyirdilər. Doğrudur, bizim proqnozlara görə rejimin çökməsi 2000-ci ilə gəlməli idi. O günün həsrəti ilə yaşayırdıq biz» (Süleyman Əliyarlı. Göst.Kitab. səh. 530).

Şair B.Vahabzadə öz tarixçi dostu ilə bağlı baş vermiş bir hadisəni də yada salıb yazır: «Burada hələ 60-cı illərin əvvəlində bizim hər ikimizin müəllimi olduğumuz universitetdə baş verən bir hadisəni xatırlatmaq istəyirəm. Azərbaycanın dırnaq içində könüllü olaraq Rusiyaya birləşməsinin 150 illiyinin bizə bayram kimi sığındığı illərdə tariximizin bu şəkildə saxtalaşdırılmasına qarşı elmi faktlarla etiraz səsinə ucaldan tarixçi alimlərdən birincisi Süleyman Əliyarlı oldu. Sovet hakimiyyətinin qılıncının dalı-qabağı kəsdiyi o illərdə belə bir cəsarət hər oğulun işi deyildi. O zaman millətçi damğası ilə damğalanan Süleymanın tarixə bu yeni və düzgün baxışı Universitetin Böyük Elmi Şurasında müzakirəyə çıxarıldı. Onun bu cürəti və mərdanə addımını yalnız üç nəfər – mərhum akademik Ziya Bünyadov, Mahmud İsmayılov, bir də bu sətirlərin müəllifi müdafiə etdi. S.Əliyarlı ilə bizim dostluğumuzun əsası da həmən o gündən qoldu. O gündən bu günə qədər əsasında fikir və əqidə duran bu dostluq nəinki zəifləməmiş, əksinə gündən-günə, ildən-ilə artmış və şəxsi dostluq ailə dostluğuna çevrilmişdir» (Süleyman Əliyarlı. Göst. Kitab. səh. 530-531).

Almaniya tarixçisi prof.Əhməd Şmide prof.Süleyman Əliyarlını «Tarixin nəbzini yoxlayan əl» adlı məqaləsində «dərin bilikli, geniş dünyagörüşlü, mədəni cəsarət sahibi, böyük insan, müdrik elm ağsaqqalı» adlandırmış, alimimizin bir neçə əsərinin şərhini verdikdən sonra demişdir: «Möhtərəm Süleyman Müəllim !/, tarixin nəbzini yoxlayan o mübarək əlinizdəndərin ehtiramla öpürəm» (Süleyman Əliyarlı. Göst. Kitab. səh. 538).

Budur ustadın ustada verdiyi böyük və qısqanclıqdan uzaq qiymət! Budur «tarixin nəbzini yoxlayan» bir alimə ikinci alimin münasibəti!

Xalqımızın dəyərli övladı prof. Hamlut İsxanlının rektor olduğu Xəzər Universitetində fəaliyyət göstərən «Elm və Sənət Məclisi» vaxtaşırı olaraq ölkəmizdə və xaricdə böyük elmi işlərlə məşğul olan görkəmli adamlarla görüşlər keçirməkdədir. Prof.S.Əliyarlı da, prof.E.Muradəliyeva da, elə mən özüm də həmin məclisin üzvləriyik. Universitetin bir təbrik məktubunda aşağıdakı cümlələr də vardır: «Azərbaycan tarixinin araşdırılmasında müstəsna xidmətləri olan tarix elmləri doktoru, professor Süleyman Əliyarlı həm ölkəmizdə, həm də yaxın-uzaq xaricdə adı hörmətlə çəkilən görkəmli alimlərimizdəndir. Onun çoxsaylı əsərləri xalqımızın və vətənimizin mübarizələrlə dolu keşməkeşli tarixinə ayna tutur. Süleyman müəllim Xəzər Universiteti ilə də sıx yaradıcılıq əlaqəsi saxlayır. Alim burada keçirilən çoxsaylı elmi konfransların və digər tədbirlərin iştirakçılarında biridir».

«Tariximiz araşdırılmamış mövzuları ilə» kitabının xüsusi bölməsində vaxtilə bu tarixçinin tələbəsi olmuş, hazırda isə Azərbaycan Diplomatika Universitetinin kafedra müdiri olan Hikmət Rzayevin bir qədər yığcam yazılmış xatirələri də vardır. Müəllif bizim professorun «standart sözlərlə söylənilməyən» fikir və mülahizələrini yada salır, bu mühazirə oxuyan alimin heç vaxt «kağızdan oxumadığını və «konspektlərdən» istifadə etmədiyini xüsusi vurğulayır (Süleyman Əliyarlı. Göst. kitab. səh.542.).

Kitabda tarix elmləri doktoru, professor Cəmil Həsənlinin «Süleyman Müəllim haqqında həzin «Qış nağılı» adlı, özü demişkən, kiçik bir «risaləsi» də vardır. Əziz oxucu,

müəllif bu məqaləni yerdə deyil, göydə yazmışdır. Bəli, prof.Cəmil Həsənli «göyün yedinci qatında» da yazan yazarlarımızdandır. Paris-Bakı təyyarə reysi ilə vətənə qayıdan bu çoxsaylı məqalə və kitablar müəllifi «təyyarənin kiçik pəncərəsindən daxil olan günəşin» təyyarə xaricində mənfi 55 dərəcə soyuq olmasına baxmayaraq, təyyarə daxilində öz hərərətini saxladığını qeyd etməklə, «göyün Tanrıya da yaxın olan» bu işıqlı qatında işıqlı ziyalımız Süleyman Əliyarlını xatırlayır və 5 saatlıq hava yolu məsafəsində 7 səhifəlik səmimiyyət və ehtiram dolu məqalə yazır: Yerdə rahat əyləşib məqalə yazmağa nə var ki? Kişi odur ki, məqaləsini göydə də yazmağı bacarsın:

Həsənli göydə yazdı məqaləni müxtəsər,
Allaha yaxın olur göydə yazılan əsər.

Axı, böyük yazar üçün fərqi yoxdur: Yerdə də yazar, Göydə də!... Xüsusi qeyd etməliyəm ki, mən Cəmil Həsənlinin məqaləsindən çox şey öyrəndim. Bildim ki, 1970-ci ildə o ADU-nun Tarix fakültəsinə daxil olanda Süleyman müəllim «artıq Azərbaycanda yaxşı tanınan alimlərdən» idi. Öyrəndim ki, 60-cı illərdə Azərbaycan tarix elminin bir sıra məsələləri ətrafında gedən müzakirələr Süleyman müəllimi çox məşhurlaşdırmışdı. Mənim bu məsələlərdən xəbərim yox dərəcəsindəydi, çünki mən o vaxtlarda Azərbaycanda deyil, Əfqanıstanda işləyirdim. Cəmil Həsənlinin məlum məqaləsini oxuyub bildim ki, xüsusilə böyük mübahisələrə səbəb olmuş Azərbaycanın Rusiyaya könüllü deyil, məhz işğal nəticəsində birləşdirilməsi kimi taleyüklü məsələyə münasibətdə Ziya Bünyadov və Mahmud İsmayılov kimi alimlərlə birlikdə mövqə ortaya qoyması həmin dövrlərdə gənc olmasına baxmayaraq, Süleyman Əliyarlıya böyük şöhrət gətirmişdi. Mənə məlum oldu ki, 1966-cı ilin yanvar ayının 8-də Azərbaycanın tarixi yer adlarının qorunub saxlanması və Gəncə şəhərinin tarixi adının özünə qaytarılması ilə bağlı Süleyman müəllimin «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzetində açıq məktubu dərc edilmişdi. «Redaksiyaya məktub» adı ilə dərc olunmuş bu yazı həmin dövrdə respublikada böyük səs-küyə səbəb olmuşdu. Əlbəttə, sovet dövlətinin ən tanınmış liderlərindən olan, «nakam siyasi tale» yaşamış məşhur Qafqaz bolşeviki Sergey Kirovun ölümündən bir il sonra onun adına verilmiş qədim Azərbaycan şəhərinin tarixi adının bərpa edilməsi ilə bağlı mətbuatda açıq məktubla çıxış etmək gənc bir tarixçidən böyük cəsarət tələb edirdi. O, yazırdı: «Gəncə qədim şəhərdir və Azərbaycan xalqının zəngin tarixinin canlı abidəsidir... Öz-özünə aydındır ki, bu qədim şəhərin min illik adının dəyişdirilməsi 30-cu illərdə həmin sahədə hökm sürən inzibətçılığın acı nəticələrindən biridir».

Əlbəttə, məktubun qayəsi yalnız Gəncədən ibarət deyildi. Orada bütövlükdə Azərbaycan ərazisində türk toponimlərinin qorunub saxlanmasıyla söhbət gedirdi. Süleyman müəllim yazırdı: «Bir Abşerondakı yer adlarına nəzər salın: «Türkan», «Zığ», «Mərdakan», «Girkan» və i.a. Bu adlarda Azərbaycanın qədim sakinləri türk, ziq, mard və girkan... tayfalarının izləri hiş olunmuşdur. Bunlardan bəziləri haqqında Strabon, Pliniy, Ptolomey kimi antik müəlliflər məlumat vermişlər. Buna görə də, «Zığ», «Körgöz», «Xırt», «Halit», «Əhmədli»... kimi kənd adlarını yalnız zahiri donlarına görə atmaq olmaz, onların hər biri özünə məxsus bir tarixdir. Rəhmətlik Əlfə Qasımovun fədakarlığı nəticəsində gözlənilməz şəkildə «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzetində dərc olunmuş bu yazı ilə bağlı redaksiyaya yüzlərlə müxtəlif məzmunlu müraciətlər daxil olmuşdu. Bunlardan ən əhəmiyyətlisi şair Qasım Qasımzadənin başçılığı ilə dörd nəfər ziyalının həmin qəzetdə dərc olunmuş məktubları idi. Onlar Gəncənin adının bərpası ilə bağlı Süleyman müəllimin təşəbbüsünü müdafiə edirdilər. Məktub o qədər geniş yayılmışdı ki, hətta 1966-cı ilin

mart ayının 30 Türkiyədə çıxan «Yeni İstiqlal» qəzeti onu 242-ci nömrəsində dərc etmiş, azərbaycanlı aydının ruslaşdırmaya qarşı mübarizəsi xüsusi xəbər kimi Türkiyədə yayılmışdı. «Sovetlərin türk köylərini tarixi bağlardan qoparmaq üçün girişdikləri kampaniya» adlı yazıda bildirilirdi:... «Diqqətlə oxununca azərbaycanlı türk doçentin əndişələri, üzüntüləri çox yaxşı anlaşımaqda, kommunistlərin türk köylərini isimlərinə varıncaya qədər necə ruslaşdırmaq istədikləri, fəqət bu durumun türkləri nə qədər mütəəssir etdigidə görünməkdədir» (Süleyman Əliyərli. Göst. kitab, səh.545-546).

Professor C.Həsənli sonra Əbülfəz bəylə tanışlığından və bu bəyin Süleyman müəllimi «güclü alim, milli bir adam» kimi dəyərləndiyini xüsusi qeyd edir. Müəllif özünün bəzi arxiv sənədləri ilə tanış olarkən sovet xüsusi xidmət orqanlarının 60-cı illərin ortalarından başlayaraq Süleyman müəllimlə «maraqlandığının» şahidi olduğunu yazır, «əməllərinə» görə Süleyman Əliyərlinin adının Ziya Bünyadov və Mahmud İsmayılovla birlikdə Azərbaycan KP MK-nın 1971-ci ilin oktyabr plenumunun materiallarına düşdüyü və onun «xırda cəzalandırıldığını» yada salır. Çox keçmir ki, Süleyman Əliyərli öz doktorluq dissertasiyasının müdafiəsindən məhrum olur, lakin ruhdan düşməyərək ikinci doktorluq dissertasiyası yazır və onu uğurla müdafiə edir. Cəmil Həsənli sözünə davam edir: «O, sözün tam mənasında yenilikçi alimdir və daim yeni ideyaların təşəbbüsçüsü kimi çıxış edib. Doktorluq dissertasiyasından sonra ədəbi və əbədi abidəmiz olan «Kitabi-Dədə Qorquda» müraciət etməsi və Azərbaycan xalqının etnogenezi ilə bağlı elmi müzakirələrin mərkəzində dayanması Süleyman müəllimin tükənməz elmi potensialından xəbər verirdi» (Süleyman Əliyərli. Göst. kitab, səh.548-549).

Bu romantik adlı və Süleymanə ruhlu məqaləsində Cəmil Həsənli Süleyman Əliyərliyi bir daha oxuculara sevdilir: «Süleyman Əliyərli böyük bir nəsil Azərbaycan tarixçilərinin müəllimidir. Məktəbi olan, milli düşüncəsi olan, milli diriliyə xidmət edən belə böyük alimlərin elmi seminarlarda, ictimai müzakirələrdə, dissertasiya müdafiələrində tutumlu çıxışlarını dinləmək əsl alimin və əsl elmin nə demək olduğunu anlamaq üçün yetərlidir. Şübhəsiz ki, Süleyman müəllimin milli dirilik düşüncəsinin formalaşmasında onun ətrafındakı mənəvi mühit mühüm rol oynamışdır. Bəxtiyar Vahabzadə, Xudu Məmmədov, Nurəddin Rza, Şirməmməd müəllim, Əbülfəz Elçibəy kimi adamların əhatəsində elə məhz Süleyman Əliyərli kimi böyük alim, böyük ziyalı, böyük fikir adamı formalaşmalı idi, formalaşdı da. Nəinki formalaşdı, eyni zamanda yeni bir tarixçilər nəslində formalaşdı. Bu baxımdan Süleyman müəllimin keçdiyi həyat yolu bir örnəkdir, elmə, millətə, vətənə xidmət etməyin yadda qalan bir nümunəsidir» (Süleyman Əliyərli. Göst. kitab. səh.558).

Qeyd olunmalıdır ki, prof. Süleyman Əliyərli tariximizin təkə müəyyən bir dövrünü araşdırən tarixçi deyildir. Bunu C.Həsənli də nəzərdən qaçırmayaraq, bizim professorun keçən əsrin 80-ci illərinin sonunda Qarabağa qarşı erməni təcavüzü başlarkən Süleyman müəllimin mücadilənin önündə gedən alimlərimizdən olduğunu vurğuladı, onun 1988-ci ildə «Azərbaycan» jurnalının 9-cu sayında Bəxtiyar Vahabzadə ilə birlikdə yazdığı «Dağlıq Qarabağ – uydurmalar, həqiqətlər» məqaləsinin bir sıra xarici ölkələrdə nəşr olunduğunu da göstərdi.

Professor Əliyərli olduqca maraqlı adamdır, arzuolunan müsahibdir, az danışır çox iş görəni yaradıcıdır, «Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar», «Azərbaycan. Uzaq keçmişimizdən 1870-ci illərə qədər» adlı kitablarda onun yaradıcılıq əzmi adamı heyrətə salır.

Bir məsələni də qeyd etməyi özümə borc bilirəm: Akademik biliyə malik professor S.Əliyərli AMEA-nın akademiki olmağa tam layiqli tarixçidir. «Tariximiz açıqlanmamış

mövzuları ilə» kitabının ön sözündə müəllif məşhur filosof Deni Didrodan aşağıdakı iki cümləni epiqraf gətirmişdir:

«Bu əsər, söz yox, beyinlərdə bir dönüş yapa biləcəkdir və inanmaq istərdim ki, tiranlar, zalimlər və bütün amansız adamlar üçün o bir dərs olacaqdır. Biz insanlığa xidmət verdik, fəqət bizim xidmətlərimizi dəyərləndirmək istənildiyi zaman özümüz artıq torpağa gömülmüş olacayıq».

Açığını deyim ki, bu sitatda, zahirən nikbin görünən Süleyman Əliyarlıda bədbinçilik əhvali-ruhiyyəsi gördüm. Bədbinləşmə, professor Siz hər halda Sizi anlayan, dəyərləndirən və elminizə ehtiramla yanaşan insanlar tərəfindən öz qiymətinizi çoxdan almı-sınız.

Məqələmin sonunda mən professor Süleyman Əliyarlının hələlik bu sonuncu kitabının sonunda verilmiş qəzəlimdən bir beytini misal gətirməklə sözümü bitirir və müəllifə möhkəm can sağlığı, yeni-yeni uğurlu nailiyyətlər arzulayıram.

**Tarix çəməmində həmi gül dərdi və həm də
Gül verdi gülüstanə Süleyman Əliyarlı.**